

ABDURAUF FITRATNING "OILA" ASARIDAGI FARZAND TARBIYASIGA OID QARASHLARI

Xushnazarova Ma'muraxon Nodirovna

Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti dotsent (PhD)

Qodirova Nasibaxon Sobirjon qizi

Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada farzand tarbiyasining Abdurauf Fitratning "Oila" asaridagi pedagogik qarashlari mazmuni, farzand tarbiyasida ota-onaning ro'li, er-xotin va farzandlarning o'zaro munosabati, oilaning jamiyatdagi o'rnini, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning insonlar komilligiga ta'siri hususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: tarbiya, ta'lim, axloq, ma'naviy tarbiya, saodat, oilani boshqarish, yoshlarning tarbiyasi, ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические взгляды Абдурауфа Фитрата на воспитание детей, изложенные в его произведении "Семья". В статье затрагиваются роль родителей в воспитании, взаимоотношения между супругами и детьми, место семьи в обществе, а также влияние морально-этического воспитания на формирование человеческого совершенства.

Ключевые слова: воспитание, образование, этика, моральное воспитание, счастье, управление семьей, воспитание молодежи, формирование морально-этических качеств.

Abstract. This article discusses Abdurauf Fitrat's pedagogical views on child upbringing presented in his work "Family." The article focuses on the role of parents in upbringing, the relationships between husband and wife and children, the role of the family in society, and the impact of moral-ethical education on human perfection.

Keywords: upbringing, education, ethics, moral education, happiness, family management, youth upbringing, formation of moral-ethical qualities.

Kirish. "Ta'lim-tarbiya – bu bizning kelajagimiz, hayot-mamot masalasi", — **Shavkat Mirziyoyev.** O'zbekistonda yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda. Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarini kafolatli shakllantirishda oila, maktabgacha ta'lim, umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi [1].

Abdurauf Fitratning axloqiy qarashlari va farzand tarbiyasidagi g'oyalari hamda fikrlari insonni keng mushohadaga chorlaydi. Allomaning bunday qarashlari, asosan, o'zining "Oila yoki oila boshqarish tartiblari" nomli asarida berilgan. Ushbu asar 1914 yilda yozilgan. Allomaning "Oila" asari o'z davrining mashhur va durdona asari hisoblangan. "Oila" asari o'sha davrdagi oilaviy munosabatlarni to'g'ri yo'lga solish hamda go'zal insoniy fazilatlarini oiladan boshlab shakllantirish xususidagi g'oyalarni o'zida mujassamlashtirgan asar hisoblanadi. U o'zgacha bir shiddatli uslubda yozilgan. "Har bir millatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog'liq. Tinchlik va totuvlik esa, shu millatning oilalarining intizomiga tayanadi. Qayerda oila munosabatlari kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va muazzam bo'ladi", darhaqiqat o'sha davrdagi ziyolilarimiz ilgari surgan g'oyalar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Har qanday jamiyatda ham oila ijtimoiy taraqqiyot manbai va axloqiy tarbiya o'chog'i bo'lib kelgan. Shuning uchun ham insoniyat ulug'lari oilani nafaqat jamiyat, balki davlatchilik asoslarining qurilishida ham ilk maktab deb bilganlar. Milliy taraqqiyotga yuz tutgan m ustaqil

yurtim izda komil insonni tarbiyalash va huquqiy davlatchilik asoslariga poydevor qurish davrida 1998- yil — Oila, 2012-yil esa Mustahkam oila yili deb belgilanganligi bejiz emas. Nafaqat ijtimoiy va siyosiy, balki ma'naviy va ma'rifiy ahamiyatga molik ushbu holni proffesor Fitrat birgina islomiy oila timsolida anglatgan.

Asosiy qism: Taniqli ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir” degan chuqur ma'noli so'zlari naqadar haqiqat ekanini bugun, har qachongidan ham yaxshi anglaymiz.

Barchamizga ma'lumki, **tarbiya** – aniq maqsadli hamda ijtimoiytarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishga, ularning ongini, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayondir. Axloq esa ma'naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori bosqichi sanaladi. “**Axloq** (arab. xulqning ko'pligi; lot. moralis – xulq-atvor) – ma'naviy hayot hodisasi, ijtimoiy ong shakllaridan biri, ma'naviyat sohasiga oid tushuncha. Tarbiya masalasiga ham millatga buyuk foyda yetkazuvchi soha deb qaramoq va uni boshqalarga ishonib topshirib qo'yish oilaning ma'as'uliyatsizligidandir, degan zarur xulosaga keladi. Fitrat tarbiya haqidagi qadimiy fanlar asosida uni uch shaklda: badantarbiya, aqliy va axloqiy tarbiya deb anglatgan. Biroq ularni bir-biridan ajratib ham bo'lmaydi. Ular o'zaro shunday bog'liqdirki, biriga ziyon yetsa, boshqalarida ham nuqson paydo bo'ladi. Biriga foyda yetsa, boshqalari ham undan bahramand bo'ladi. Oiladagi oddiy mojaro va harakatlar bilan o'ralashmay, bolalarning aqliy, ya'ni fikriy tarbiyasi millatning niyati bilan uyg'un bo'lishi lozim. Axloqiy tarbiya kishi axloqini kamolga yetkazish, odamning fe'l-u xo'yi va harakatiga yaxshi fazilatlarini singdirish demakdir. Hayot binosini qurishda va uning taraqqiyotida avlod tarbiyasining rolini ta'kidlar ekan, Fitrat uch narsa: tansihatlik, sog'lom fikr va yaxshi axloq muhimligini ko'rsatadi.

Oila ma'naviy jihatdan yetuk bo'lsa, uning farovonligi, tinchligi, xotirjamligi ham mustahkam bo'ladi. Bugungi farovon hayotimiz ham, yorug' kelajagimiz ham ayollarga bog'liq. Agar xalqimiz bizdan rozi bo'lishini xohlasak, avvalo, mo'tabar onalarimiz, opa-singillarimiz uchun munosib turmush sharoitlari yaratishimiz kerak. Ona rozi bo'lsa, oila rozi bo'ladi, oila rozi bo'lsa, jamiyat rozi bo'ladi, – deb ta'kidlab o'tadi Shavkat Mirziyoyev.[2] Darvoqe, shu o'rinda, Fitratning “Oila” asarida keltirilgan: “Biz farzandlarimizni yaxshi xulq egalari etib tarbiyalashimiz lozim, ya'ni shunday qilishimiz lozimki, farzandlarimiz imonli, fidokor bo'lib ulg'ayib, o'z bolalarini islom taraqqiyotiga muvofiq tarbiyalab, din va dindoshlarini halokat va xarobalik jarligidan qutqarsinlar. Bu matlabga erishish uchun xotinlarimiz va qizlarimiz-millat onalari tarbiya va ilm olishlari lozim, axloq va bilimlarini kamolga yetkazishlari zarur”[3], – degan fikrlarni qayd etish lozimdir. Qolaversa, “Ayollarga ilm berish-jamiyatni ilmi, ma'rifatli va salohiyatli qilish” degan aqidani hayotga izchil tatbiq etishni taqozo etadi.[4] So'z o'rnida aytib o'tish joizki, ma'rifatparvar va taraqqiyparvar jadid Abdurauf Fitrat xotin-qizlarimizning o'qimishli bo'lishi kelajak avlodlarimizning nodon va johil, tarbiyasiz bo'lmasliklari hamda farzand tarbiyasidan xabardor bo'lishlari uchun zarurdir deb e'tirof etadi. Shuningdek, Fitrat, tarbiyani “oiladagi mushkul vazifa go'dak tavalludidan so'nggi er-xotin bo'yniga tushadigan farzand tarbiyasidir”[5], – deb ta'kidlaydi.

Fitrat ona Turkistonni ozod ko'rishni istaydi, buning uchun har bir turkistonlik oila, axloq, tarbiya va erk o'chog'i bo'lishi lozimligini anglaydi. Mutafakkir yangi oilani ana shu tartibda qurishga da'vat etadi. Har jihatdan sog'lom bo'lgan oila yetishtirgan farzandlargina millatni yuksakka ko'tara olishini, uni istibdoddan qutqarishini aytadi: “Bu dunyo kurash maydonidir. Bu maydonning quroli sog'lom jismu tan, aql va axloqdir. Lekin ana shu qurol-aslahamiz sinib, zang bosib chirib ketgan. Shunday qurollar bilan bu dunyoda bizga na saodat va na rohat bor”[6], – deb ta'kidladi u

Fitrat ota-onaning vazifasi o'z bolalarini yetuk kishilar qilib tarbiyalashlari zarurligi uqtiradi - bunda: 1) jismoniy tarbiya –salomatlik; 2) aqliy tarbiya -sog'lom fikrlilik; 3) axloqiy tarbiya -axloqi sano; ya'ni axloqiy poklikka e'tibor berish kerakligi ta'kidlanadi. Oilaning asosiy vazifasi yosh avlodni tarbiyalashdir. Bolalar axloqiy tarbiyasida avvalo o'zi yashayotgan atrof-muhit muhim ahamiyatga ega ekanligini alohida ta'kidlaydi. Olim ijtimoiy muhitning bola tarbiyasidagi ahamiyati juda katta ekanligini ko'rsatib beradi. U bolalarni suvga o'xshatadi: "Suv qaysi rangli idishda bo'lsa, o'sha rangda tovlangani kabi, bolalar ham qanday muhitda bo'lsalar, o'sha muhitning har qanday odat va axloqini qabul qiladilar. Axloqiy tarbiyaning eng buyuk sharti shundaki, bolalar ko'proq yaxshi va yomon ahvolini o'z uylaridan, ko'chadagi o'rtoqlaridan, maktabdagi o'quvchilardan qabul qiladilar". Bu fikrlari bilan aytmoqchimiz bola tarbiyasida faqatgina maktab emas balki avvalo oila va jamoatchilik shug'ullanishi to'g'risida va oilada axloq tarbiyasi doirasida ota-onaning o'rni beqiyos ekanligi haqida aytib o'tgan. Fitrat axloqi buzuk kishilarni maktabda muallimlik vazifasiga emas, balki maktab qorovulligiga ham yaqinlashtirmasliklarini juda to'g'iri harakat deb biladi. Yana u bolalar axloqiga zararli bo'lgan, yoshiga mos kelmaydigan kitoblarni bolalarning o'qishlariga ruxsat bermaslik kerak deydi. Chunki o'zi ta'kidlaganidek har qanday axloqida nuqsonlari bor inson o'z-o'zidan bola psixikasiga o'z ta'sirini o'tkazishi mumkin, shuning uchun iloji boricha unday insonlarni ta'lim dargohidan 600 uzoqroqda tutishi kerak. Va faqatgina uzoqda tutish bilan ish bitmaydi bunday tarbiyasida kamchiligi bor insonlar o'z ustida ishlashari va o'zlarini taftish qilishi uchun imkoniyat yaratish kerak. Fitrat bolaga beriladigan bilim uning yoshi va bilish darajasiga mos bo'lishi, bolaga qiyinlik qilmasligini, agar beriladigan bilim bolaga juda oson yo juda qiyinlik qilsa u bilim olishdan bezib qolishini uqtiradi.

Mamlakat rivojlanishi uchun avvalo tarbiyani oiladan boshlash kerak, oilada muhit qanday bo'ladigan bo'lsa ushbu muhit jamiyat uchun ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Oila Fitratning talqinida uch muhim komponentdan iborat:

- 1)Er
- 2)Xotin
- 3)Farzandlar

Shu bilan birga oilada ayollarga munosabat haqida to'xtalib, Fitrat quyidagi rivoyatni ham keltiradi: "Oysha (r.a.) rivoyat qiladilar. Nabiy alayhissalom dedilar: "Eng komil mo'minlar xushhulq va oilasi bilan lutf ila munosabat qiladiganlardir. O'z xotinlariga mardikarim yaxshilik qiladi va mardilaim yomonlik". Fitrat nazarida mamlakat taqdiri va istiqboli barkamol farzandlarni tarbiyalash bilangina belgilanmaydi. Mazkur asarda millatning ma'rifatparvarligi ayollarga bo'lgan munosabatda ham yorqin namoyon bo'lishi qayta-qayta ta'kidlangan.

Shuningdek, u izzat-nafs, ayniqsa, iroda masalasiga alohida to'xtalib o'tadi. "Iroda va ixtiyor" sarlavhasi ostidagi kichik bobda Fitrat farzandni irodali qilib tarbiyalashga da'vat etadi, iroda tarbiyasining to'rt baddan iborat qoida-bos-qichlarini taklif etadi. Bolani irodali qilib tarbiyalashda ota-onaning zo'ri emas, balki bolaga beriladigan muayyan erkinlik muhim ekanini ta'kidlaydi.

Xulosa: Bugungi globallashuv va sivilizatsiyalar integratsiyasi kuchaygan bir davrda jadid mutafakkirlari, jumladan Abdurauf Fitratning ma'naviy merosida ta'lim tarbiya masalalari talqiniga bag'ishlangan asarlarini o'rganish, ularga milliy va umuminsoniy qadriyatlar nuqtai nazaridan baho berish, bu asarlardagi hayotbaxsh g'oyalarni o'sib kelayotgan yosh avlod ongiga singdirish alohida ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, oilaning zimmasiga ulkan va zarur ijtimoiy vazifa yuklangandir. Bola tarbiyasi eng og'ir ijtimoiy vazifa ekanligi barchamizga ayondir. Ota va onaning shaxsiy va ijobiy namunasi solih va soliha farzandlarning kamolga yetishi uchun garovdir. Ostona hatlab tashqi dunyoga qadam qo'yilganida esa bolaga atrof-muhit va jamoatchilikning ta'siri sezilarli bo'ladi. Ta'lim muassasalari va mahalla-ko'y, umuman, ijtimoiy

muhit inson farzandini to hayotining so'ngi daqiqasigacha ta'qib qilib boradi. Shu boisdan, oilaviy munosabatlarda 359 shaxsning umummadaniy dunyoqarashini shakllantirishga erishish, nafaqat shaxsiy hayotda, balki, mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va ularning taraqqiyoti jamiyatning ruhiy va ma'naviy takomilida ham muhim o'rin tutadi. Qayerda oila munosabati kuchli intizom va tartibga tayansa, mamlakat va millat ham kuchli va tartibli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

10'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son Qarori 1-ilovasi. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 03.01.2020 y., 09/20/1059/4265-son

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2021. – 464 bet

3. A.Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020. – B. 112.

4.<https://uzlidep.uz/uz/news-of-uzbekistan/11547>

5. A. Avloniy. "Turkiy guliston yoxud axloq". T., "O'qituvchi". 1994